

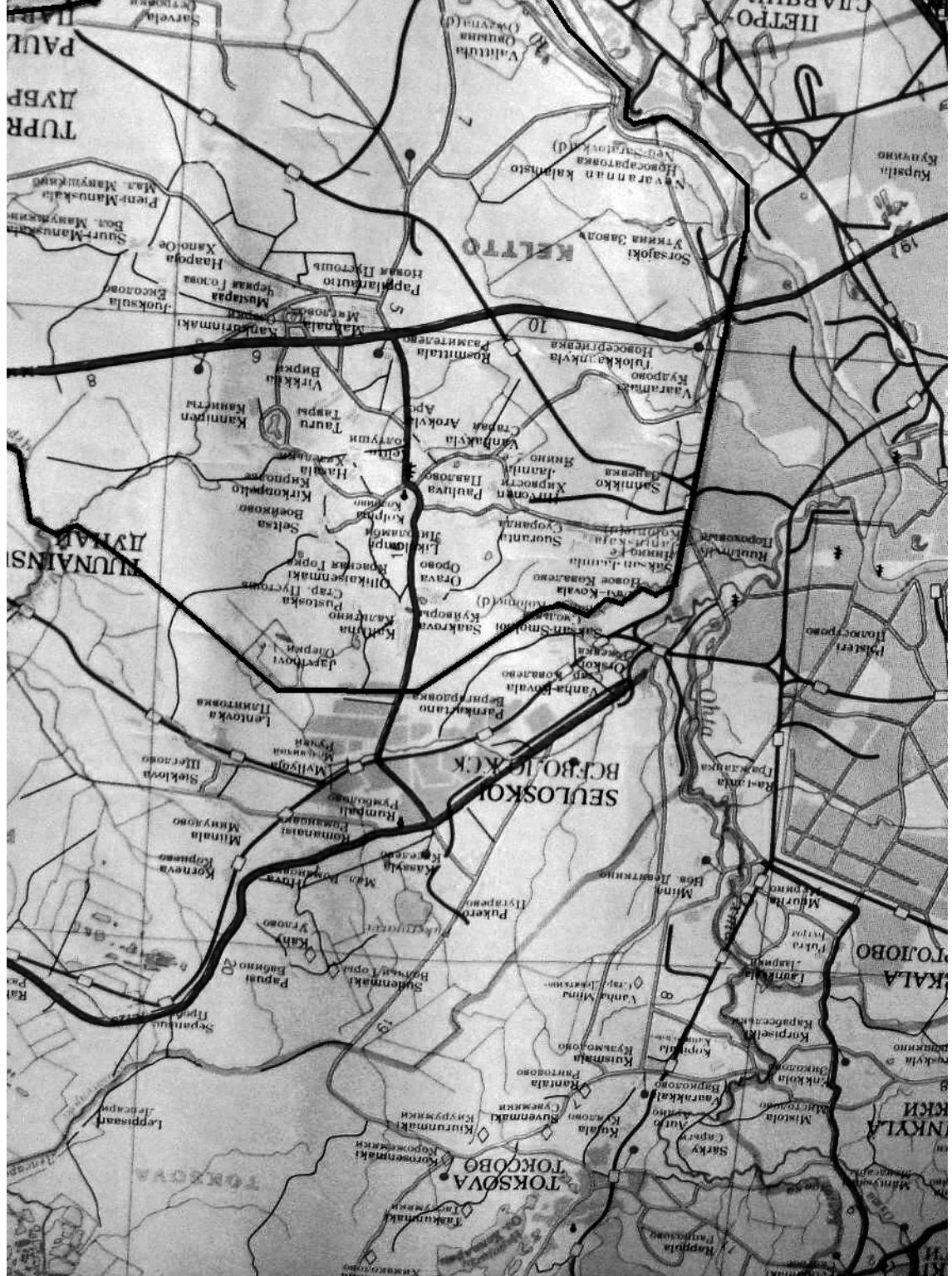
Julia Koppaleva

ASTEVAIHTELU KELTON
MÜRTEESSA

Puntala 1933 v.

Институт языка, литературы и истории
Карельского научного центра Российской академии наук

Ю. Э. Коппалева

**ЧЕРЕДОВАНИЕ СТУПЕНЕЙ СОГЛАСНЫХ
В КОЛТУШСКОМ ГОВОРЕ ФИНСКОГО ЯЗЫКА**

Петрозаводск
2008

УДК 809.454.1

ББК 81.2 Фин.

Ю.Э. Коппалева.

К65 Чередование ступеней согласных в колтушском говоре финского языка. КарНЦ РАН, Петрозаводск, 2008. – 50 стр.
ISBN 978-5-9274-0337-0

Р е ц е н з е н т ы :

П.М.Зайков, докт. филол. наук

И.И.Муллонен, докт. филол. наук

Очерк посвящён анализу характерного для фонетической системы прибалтийско-финских языков явления – чередования ступеней согласных на материале колтушского говора финского языка. Наряду с другими ингерманландскими говорами данный говор был распространён на территории исторической Ингерманландии (позже Санкт-Петербургская губерния, ныне Ленинградская область). Автор очерка рассматривает случаи диалектного чередования ступеней согласных с точки зрения исторической фонетики, опираясь на работы выдающихся отечественных и финских исследователей. Диалектный материал собран автором в семидесятые годы 20 века и представляет собой образцы живого разговорного языка российских финнов.

Работа представляет интерес для лингвистов, специалистов по фонетике прибалтийско-финских языков, а также может быть использована в качестве учебного пособия по курсам исторической фонетики прибалтийско-финских языков и финской диалектологии.

УДК 809.454.1

ББК 81.2 Фин.

ISBN 978-5-9274-0337-0

© Карельский научный центр РАН, 2008

© Ю.Э.Коппалева, 2008

Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen
Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti

Julia Koppaleva

**ASTEVAIHTELU
KELTON MURTEESSA**

Petroskoi
2008

Johdanto

1. *Murrealue*

Kelton murre kuuluu Pohjois-Inkerin suomalaismurteisiin. Murrealue sijaitsee Pietarin itäpuolella ja on ollut savakkomurteen aluetta. Siinä on säilynyt eräitä piirteitä, joiden perusteella Kelton murretta pidetään selvänä savakkomurteena. Niitä ovat ennen kaikkea palatalisaatio sellaisissa tapauksissa kuin ol', tul', män', joissa äyrämoisillä liudennus puuttuu (oli, tuli, mäni) ja on savakoilla selvä karjalaisuus (Kettunen 1930:181-182), sekä pitkän *a:n* (*ä:n*) muuttuminen diftongiksi ensi tavussa: *suap, piä, hiä 'hän', kuataa* (äyräm. *saapi, pää, hää, kaataa*). Diftongi pitkän *a:n* (*ä:n*) asemesta on myös karjalais-savolainen tunnusmerkki (Kettunen 1930:188). Lauri Kettunen totesi aikoinaan, että äyrämoismurteissa oli yleensä enemmän länsisuomalaisia piirteitä, ja savakkomurteet olivat sitä vastoin karjalaisempia (Kettunen 1930:198).

Murreaineistoa olen kerännyt 1970-luvulla haastattelemalla Petroskoissa siihen aikaan asuneita kelttolaisia.

2. *Astevaihtelu suomen kielessä*

Suomen kielessä on useita äännevaihteluja, joista tärkein on konsonanttien astevaihtelu. Astevaihtelun alaisia ovat klusiilit *k, t, p*. Konsonanttien astevaihtelu esiintyy paitsi suomessa myös kaikissa muissakin itämerensuomalaisissa kielissä sekä lapissa. Indoeurooppalaisille kielille tällainen vaihteluilmiö on outo.

Suomen kielessä erotetaan kaksi astevaihtelun lajia: 1) **radikaali** eli sanan vartaloa koskeva. Se riippuu tavun avonaisuudesta tai umpinaisuudesta, mikä kuvastuu selvästi nykykielessäkin, vaikka aikojen kuluessa tapahtunut kehitys on muuttanut sanojen äänneasua (*seppä – sepät, reki – reet, tapa –*

tavat); 2) **suffiksaali** eli päätteissä ja johtimissa tapahtuva *k:n*, *t:n*, *p:n* astevaihtelu. Se on riippunut edellisen tavun painollisuudesta tai painottomuudesta. Mutta tämän vaihtelun periaate kuvastuu vain heikosti nykykielessä: *t ~ o* (maata – maitoa); *p ~ v* (saapi – antavi) (runok.)

On yleistynyt käsitys, että radikaali astevaihtelu tapahtui alkuaan vain painollisen tavun jäljessä (Hakulinen 1968:53; Бубрих 1948:120-121). Heikko aste esiintyi umpitavun alussa painollisen tavun jäljessä (parillisen umpitavun alussa D.V.Bubrichin määrittelyn mukaan). Nykysuomessa heikko aste syntyy aina umpitavun alussa, ts. painottoman tavun jäljessä vallitsevat samat suhteet kuin painollisenkin tavun jäljessä. Sukukielten piirteet viittaavat siihen, että vaihtelu *vanhempi – vanhemman*, *paimentaa – paimennan*, *harakka – harakan* on syntynyt analogian vaikutuksesta. Heikkoasteisuuden aiheuttajia ovat olleet muodot *ramman*, *käännän* jne. Esim. livvin karjalassa on *rambu – ramman*, mutta *vanhemb* – *vanhembat*; *kiändiä – kiännän*, mutta *paimendua – paimendan*; *händy – hännät*, mutta *emändy – emändät* jne. (Бубрих 1948:120-121; Rapola 1966:36). D.V.Bubrich olettaa, että analogia alkoi vaikuttaa ainakin geminaattojen astevaihteluun jo kantasuomessa, ts. *kk*, *tt*, *pp* vaihtelivat heikentyneiden geminaattojen kanssa kaikissa tapauksissa jo ennen suomen kielen erikoiskehitystä. Livvin karjalassa painottoman tavun jälkeiset geminaattaklusiilit ovat vaihtelussa: *harakku – harakat*, *muuttua – muutan*, *kirjuttua – kirjutan* (Бубрих 1948:121).

Nykyään astevaihtelulaki ei ole voimassa. Myöhempien äännekehitysten seurauksena kieleen on muodostunut umpitavuja sinne, missä aikaisemmin oli avotavu ja päinvastoin. Nämä muutokset eivät enää pystyneet vaikuttamaan astevaihteluun. Heikko aste esiintyy avotavun edessä sellaisissa tapauksissa kuin: *kannetut* < **kandettut*, *parrakas* < **parðakkas*, *sade* < **saðek*, *anna* < **andak*.

Umpitavun edessä on vahva aste esimerkiksi seuraavissa tapauksissa:
sateen < **sateŋ*, *varkailla* < **varkahilla* (Бубрих 1948:131-132).

3. Astevaihtelututkimuksen historiaa

Astevaihtelua on paljon tutkittu itämerensuomalaisessa kielitieteessä. Tutkimuksen historia käsittää monia vaiheita. Se alkaa 1800-luvulla ja liittyy M.A.Castrénin nimeen (1839). 1900-luvun alussa ilmestyi E.N.Setälän astevaihteluteoria (1914). Tätä teoriaa on kannattanut ja selvitelty suomen kielelle ominaisen astevaihtelun kehitysvaiheita historialliselta kannalta neuvostoliittolainen suomalais-ugrilaisen kielten tutkija D.V.Bubrich (Бубрих 1948). E.N.Setälän teorian mukaan astevaihtelu oli kuulunut jo suomalais-ugrilaisen kantakielen, jopa uralilaisen kantakielen äännejärjestelmään, ja käsittänyt alkuaan koko konsonantiston sekä myös vokaaliston. Tämän teorian vastustajia ovat olleet mm. suomalaiset tutkijat L.Kettunen, L.Posti, P.Ravila, M.Rapola ja L.Hakulinen, joiden arvostelu koski ennen kaikkea ilmiön ikää ja levinneisyyttä. Nämä tutkijat ja ennen kaikkea L.Kettunen (Kettunen 1919; 1960) tulivat siihen päätökseen, että astevaihtelu oli ilmestynyt vasta kantasuomessa eikä se koskenut koko konsonantistoa. Yksityiskohtaisemmin astevaihtelutapauksia on tutkinut M.Rapola, joka kiinnitti huomiota myös murteiden astevaihtelusuhteisiin (Rapola 1966). Mikä koskee inkeriläismurteiden tutkimusta, niin tässä suhteessa on tärkeä V.Ruoppilan Äyrämöismurteiden äännehistoria (Ruoppila 1955). Suuri osa tätä tutkielmaa on omistettu juuri astevaihtelutapausten selvittelylle. Inkerin suomalaismurteiden äännerakennetta ovat tutkineet A.I.Kukkonen, L.J.Galahova ja M.Leprik (Кукконен 1967; Галахова 1969, 1974; Леприк 1975).

4. Astevaihtelutapauksia itämerensuomalaisissa kielissä

Radikaalissa astevaihtelussa erotetaan **geminaattaklusiilien** ja **yksinäisklusiilien** vaihtelu. Tämän vaihtelulajin periaate on sama

kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä sekä myös lapissa (riippuu tavun avonaisuudesta tai umpinaisuudesta). **Geminaattaklusiilien** astevaihtelua pidetään varhaisempisyntyisenä (koska se ilmenee myös vepsässä ja liivissä sekä lapissa). Pääperiaate on kaikissa kielissä sama: vahvan asteen geminaattaklusiilia vastaa heikossa asteessa lyhyempi geminaatta tai yksinäisklusiili. Esim.:

suomi: *tikka* – *tikan*, *kuppi* – *kupin*, *hattu* – *hatun*
 karjala (liv.): *lukku* – *lukut*, *ottoa* – *otan*, *pappi* – *papin*
 vepsä: *rikkob* 'tappaa' – *rikon* 'tapan', *ottab* – *otan*
 vatja: *leppä* – *lepäd*, *palikka* – *palikaD*, *aukko* – *aukoD*
 eesti: *kepp* – *kepid*, *lukku* 'lukkoon' – *lukkū* 'lukkoa'
 liivi: *kattā* 'kattaa' – *kataß* (3. pers.), *rikkidi* 'rikkaita' – *rikkāz* 'rikas'

(ks. Языки народов СССР 1966; Kettunen 1960).

Vepsässä astevaihtelua tavataan vain pohjoismurteessa. Pidetään, että alkuperäinen astevaihtelu esiintyi laajemmin (Хямляйнен 1954). Nykyisiä itämerensuomalaisten kielten astevaihtelussa vallitsevia suhteita rekonstruoidaan seuraavalla tavalla: *kk:kk*, *tt:tt*, *pp:pp* (*kk⁺*, *tt⁺*, *pp⁺* D.V.Bubrichin merkinnän mukaan). Geminaattaklusiilia vastasi heikossa asteessa lyhyempi geminaatta.

Lapin kielessä klusiilit ovat muuttuneet soinnillisiksi: *šabb* 'siika' – *šabε* 'siiat'; *ludd* 'luoti' – *ludε* 'luodit'; *logge* 'lukea' – *loga* 'luen' (ks. Языки народов СССР 1966: 159).

Alunperin astevaihteluun osallistuivat vain geminaattaklusiilit. Myöhemmin vaihteluun alistuivat myös affrikaatat ja yksinäisklusiilit. Affrikaattojen pituusvaihtelu on yhdistettävissä geminaattaklusiilien vaihteluun. Tällaista vaihtelua on esim.

karjalassa (liv.): *pat* 't'š'ahat – *pat* 'š'aš, *kut* 't'šuo – *ku,t* 'šutah
 eestissä: *mettsa* 'metsää' – *metsà* 'metsän', *seittse* 'seitsemän' –
 gen. *seitsme*

vatjassa: *vattsa* – *va,tsassa*, *kutsua* – *kutsun*

inkeroiskielessä: *meṣa* – *meṣan* (Kettunen 1960).

Yksinäisklusiilit vaihtelivat lyhyemmän klusiilin kanssa: *k:ḳ, t:ṭ, p:p̣*. Heikentyneet klusiilit *ḳ, ṭ, p̣* soinnillistuivat ja muuttuivat spiranteiksi. Spirantit eivät esiintyneet kuitenkaan nenä-äänteiden jäljessä (Бубрих 1948: 137; Hakulinen 1968: 52). *s:n* heikkoasteinen vaihteluparinsa **z* on varhain muuttunut *h:ksi* (Бубрих 1948: 137). E.N.Setälän mukaan on totuttu pitämään *k:n, t:n, p:n* kantasuomalaisina astevaihtelupareina soinnillisia spirantteja **ɣ:ta, *δ:ta, *β:ta* (D.V.Bubrich käyttää merkkejä *G, D, B*). Esimerkit vanhasta kirjasuomesta ja -eestistä osoittavat, että klusiilien heikkoasteisina vastineina olivat spirantit (ne esiintyvät eräissä nykysuomen murteissakin). Muut itämerensuomalaiset kielet eivät anna mahdollisuutta päätellä, mitkä äänteet olivat klusiilien heikkoasteisina vastineina. Sitä vastoin lapin astevaihtelussa *k:n, t:n* ja *p:n* heikkoasteisina vastineina tavataan mm. soinnillisia spirantteja: *juokket – juoγan* (‘jakaa – jaan’), *gietta – gieḁa* (‘käsi – käden’) (Rapola 1966: 49).

Nykyisissä itämerensuomalaisissa kielissä *k:n* vastineina esiintyvät *o* (kato), *v, j, g*; *t:n* vastineina *o, r, l, δ, ḁ, v* (*w*), *j*; *p:n* vastineina – *o, v*. Usein on tapahtunut assimilaatio: **ηg > ηη, *nd > nn, *mb > mm, *lγ > ll* jne. Määrättyjen vastineiden ilmestyminen riippui rinnalla olevien vokaalien ja edellisen konsonantin vaikutuksesta.

Kantasuomen aikana syntynyt yksinäisklusiilien astevaihtelu (eli *k:n, t:n, p:n* vaihtelu muun konsonantin tai nollan kanssa) on ominaista vain itämerensuomalaisille kielille. On laajalti levinnyt mielipide, että yksinäisklusiilien vaihtelua puuttuu vepsässä ja liivissä (L. Kettunen, L. Hakulinen). L.Kettusen mielestä näissä kielissä ei sitä koskaan ole ollutkaan (Kettunen 1960: 27-28, 156-158, 39-40). Päinvastaisella kannalla ovat olleet D.V.Bubrich (1948) ja P.Ariste (1956). Vepsän kielen tutkija M.M.Hämäläinen on väittänyt, että vepsässä on ollut samanlainen vaihtelu kuin

kaikissa muissakin itämerensuomalaisissa kielissä (Хямяляйнен 1954: 107-108).

Eräissä kielissä vahvan asteen klusiilit ovat säilyneet nykykielessä (suomi, eräät karjalan murteet, vatja), eräissä taas ne ovat muuttuneet joko soinnillisiksi (vepsä) tai puolisoinnillisiksi liuduntuneiksi äänteiksi (inkeroiskieli, eesti). Tätä kehitystä pidetään tavupainoituksessa tapahtuneiden muutosten seurauksena.

Esimerkkejä yksinäisklusiilien astevaihtelusta:

eesti: *vedama* 'vetää' – *vean* 'vedän', *selg* – *selja* 'selät', *lintu* – *linnu* 'linnun', *regi* – *rees*

karjala (liv.): *kurgi* – *kurret*, *halgo* – *hallot*, *lagi* – *lais*, *jogi* – *joven*, *poigu* – *poiijan*, *pitky* – *pitkät*

vatja: *pata* – *paaD*, *kutoa* – *ku_on*, *itkeä* – *idgen*, *lauta* – *lavvaD*

inkeroinen: *kurGi* – *kureD*, *kanDo* – *kannon* (Kettunen 1960).

Suffiksaalin astevaihtelun sääntöjen mukaisesti klusiilit esiintyivät painollisen tavun jäljessä. Niiden oletetut heikkoasteiset vastineet * γ , * δ , * β ovat esiintyneet painottoman tavun jäljessä. Suffiksaalin astevaihtelun nykyisiä suhteita kuvastavat seuraavat muodot:

eesti: *kaste* 'kasteen', *pime* – *pimeda* 'pimeän', *kõrge*, *ajada* 'ajaa', *vedada* 'vetää', *saagu* 'saakoon', *pidagu* 'pitäköön';

vatja: *annaG* 'anna', *kaseG* 'kaste', *saaß* 'saa', *annaß* 'antaa' (Kettunen 1960).

inkeroinen: *jääß* 'jää', *tuuß* 'tuo', *leikkajaa* 'leikkaa', *temßajaa*, *kastehel*, *pärehest* (Лаанест 1966).

Suomen kielen suffiksaalisen *s* ~ **z* -vaihtelun heikkoa astetta edustaa *h* sellaisissa murteellisissa ja runokielisissä muodoissa: *kirvehinä* > *kirveinä*, *kalahan* > *kalaan*, *tultihin* > *tultiin* jne.

Seuraavassa tarkastelemme Kelton inkeriläismurteessa vallitsevia astevaihtelusuhteita.

Radikaali astevaihtelu

Murteen **geminaattaklusiilien astevaihtelu** ei eroa suomen kirjakielen vaihtelusta, ts. vahvan asteen geminaattaklusiilia *kk*:ta, *tt*:ta, *pp*:ta vastaa heikossa asteessa *k*, *p*, *t*.

k < **kk*

kelkka – *kelkan*, *kukko* – *kukon*, *jakku* – *jakun*, *penkki* – *penkit*,
kokka – *kokan*, *lusikka* – *lusikan*, *naperkka* 'kori' – *naperkan*

Penkit olliit ympär tuppaa, kaik sellaiset levijäst lavvast tehty.

Mie istun jakul.

t < **tt*

kontti – *kontin*, *tatti* – *tatin*, *rotta* – *rotan*, *katto* – *katon*, *nuttu* –
nutun, *hattu* – *hatun*, *huttu* 'perunamuusi' – *hutun*, *kiruttaa*
'kirjoittaa' – *kirutan*

Siel' on semmone mänö, jottei harakat katol kestä (sp.)

p < **pp*

keppi – *kepin*, *kuappi* – *kuapin*, *kuppi* – *kupin*, *näppi* – *näpin*,
suappaat – *suapas*

Jos kaik vaivat saisit vat't'ii, nii kupitkii oisiit jo kukkopiännää (sl.)

Yksinäisklusiilien astevaihtelu murteessa poikkeaa huomattavasti yleiskielen vaihtelusta.

Yksinäis-k:n astevaihtelu

Avoimen tavun *k*:lla on nykysuomessa heikossa aseessa useita vaihteluvastineita, esim. *jakaa* – *jaan*, *luku* – *luvun*, *jälki* – *jäljen*, *hanki* – *hangen* jne. Kelton murteessa vahva-asteista *k*:ta vastaa heikossa asteessa *v*, *j*, ja *kato*. Tarkastelun pohjana on ennen kaikkea M.Rapolan tutkimus Suomen kielen äännehistorian luennot (Rapola 1966).

1. *k:n vaihtelu lyhyen vokaalin jäljessä*

Kahden samanlaisen vokaalin välissä

Tässä asemassa tavallista on *k:n* heikkoasteisen vastineen **γ:n* kato.

k:o

*jakkaa (jakaa-) – juan, tehä (teke-) – tien, rek (reke-) ’reki’ – rien, muata < *maγattak – makajaa, tiäl’, tiäl’t < *täyällä, *täyältä*

putkahtaa riest ’hypätä reestä’

Hiä tietti uuvvet suappaat.

Esimerkeistä kuvastuu eräs Kelton murteen erikoisuus: ensi tavun pitkä vokaali on aina muuttunut diftongiksi (*jakaa – jaan > juan*).

Joskus *k* on yleistynyt heikkoon asteeseen, esim. *lakassa* ’lakaista’. Voi olla, että se riippuu henkilökohtaisen ääntämistavan erikoisuuksista, koska on käytössä myös sanan foneettinen variantti *luajessa*, jossa pitkä vokaali on diftongiutunut ja diftongin jäljessä on siirtymä-*j*.

Kahden *u:n* tai *y:n* välissä *k:ta* vastaa heikossa asteessa aina *v*.

k:v

suku – suvun, luku – luvun

Se pappi luk sil’ ne luvut.

Kahden *o:n* välissä spirantin *v*-edustusta tapaa sanassa *kovota* (*kovota yhteen*) ’koota’. Molemmissa tapauksissa on paikallaan selitys, että **γ* on kadonnut, minkä jälkeen tavurajan tähdennykseksi on syntynyt labiaalisen vokaaliympäristön vaikutuksesta siirtymä-äänne *v* (Rapola 1966:60).

Kahden erilaisen vokaalin välissä

Kahden erilaisen vokaalin välissä *k:n* kanssa vaihtelee kato (*o*), *v*, *j*.

k:o

hik (hike-) – hien, mäk (mäke-) – miäen l. miäjnen, nähä (näke-) – n’iän, koitella ’kokeilla, koettaa’

Hiä tek työtä otsa hies.

Talo seisoo miäem piäl.

k:v

lukkii (luke-) 'lukea' – luven, näkö – n'iävön, kykenen – kyvetä, keko – kievon, rako – ruavot, vako – vuavot, pako – olla puavos

Hiä on n'iävöltää isähen.

Hyö pan' n' iit suuren kievon heinii.

k:j

jok (joke-) – juojen, väk' (väke-) – viäjén, sika – sijan, lika – lijan, lak (lake-) – luajen, nok (noke-) – nuojes, sekasin – sejata
lijottaa poukkuu 'liottaa pyykkejä'

Juojes om paljo kalloi.

Pittää sejata taikina.

Luajes riippuu semmone lamppu.

Kuten näkyy esimerkeistä, murteessa hyvin harvoin tapaa puhdasta katoa kahden vokaalin välissä. M.Rapolan mukaan kato on tässä tapauksessa luonnollinen tulos * γ :n artikulaatiotavan höllentymisestä, ja vastaavalle kohdalle vokaalien väliin tullut *j* tai *v* sekundaarinen äänteensiirtymä (Rapola 1966:58). *v* on kehittynyt alkuperäisen * γ :n paikalle, jos se on labiaalivokaalien naapuruudessa (*luven*, *n'iävön*). Lyhyen *i*:n jäljessä * γ :ta edustaa *j* (*lika – lijan*, *sika – sijan*, *vika – vijan*).

V.Ruoppila on sillä kannalla, että *j* on muodostunut *i*:n jälkeen ja *v* labiaalivokaalin käydessä edellä tai jäljessä jo palataalispirantin kadon yhteydessä (**ijän* > *ijän* eikä **ijän* > *iän* > *ijän*) (Ruoppila 1955:28-29). * γ > *j* -kehitys on tapahtunut myös tavurajalla *e*:n edellä, silloin kun sanan paradigmamuodoissa kehittyi lyhyestä vokaalista diftongi (*käki – käen* > *kiäjén*, *väki – väen* > *viäjén*, *joki – joen* > *juojén*). Nämä diftongit ovat mahdollisesti kehittyneet pitkistä vokaaleista (mikä on ominaista Kelton murteelle). Ja pitkä vokaali olisi voinut syntyä ensi tavussa näissä tapauksissa palataalispirantin kadon vuoksi (Ruoppila 1955:29). Näin ollen kehitys olisi tapahtunut seuraavasti: **käyen* > *kääen* > *kiä, en* > *kiäjén*.

M.Rapola antaa toisenlaisen selityksen (Rapola 1966:61, 103-104). Hän pitää sellaisia muotoja kuin *viäjēn*, *juojēn* myös *ruavon*, *niävön* jne. kontaminaatiotapauksina. Rapolan mukaan nämä tyypit ovat γ:n kadon aiheuttamia sekamuotoja: spirantin kadottua eritavuiset vokaalit ovat määräehdoin ja määräalueilla yhtyneet pitkäksi vokaaliksi (*joe* > *joo*, *rao* > *raa*), määräehdoin toisilla alueilla säilyttäneet kvaliteettinsa, minkä jälkeen kummankin kehityslinjan tulokset ovat kontaminoituneet niin, että pitkä vikaali sellaisenaan tai diftongiutuneena on vallannut ensi tavun, mutta toisen tavun vokaali on säilynyt: *joon* + *jo(j)en* > *joo(j)en* > *juojen*; *raat* + *ra(v)ot* > *raa(v)ot* > *ruavot*. *j* ja *v* sisältyvät näihin muotoihin siirtymä-äänteinä.

2. *k:n vaihtelu pitkän vokaalin jäljessä*

k:o

ruaka 'raaka' – *ruat*

Marjat ovat viel *ruat*.

k:v

ruoka – *ruuvvan* (taivutusmuodoissa on pitkä *u*), *muuvval* 'muualla' (vrt. *muukalainen*)

Liharokka *se ol' niiko hautajaisruoka*, ja *sit muut ruuvvat*.

Ruuv(v)an-edustus perustuu γ:n katoon umpitavussa, jonka jälkeen syntynyt triftongi *uoa* on suorittanut kehityksen > *uu_ɹa*, tavurajalla on ilmestynyt siirtymä-*v* (-*vv*).

k:j

piika – *piijan*, *liika* – *liijan*

Ensi tavussa on pitkä *i*, tavurajalla siirtymä-*j* (-*jj*).

3. *k:n vaihtelu diftongin jäljessä*

k:j

aika – *ajan* < **aiyan*, *poika* – *pojan*, *reikä* – *rejjän*, *taika* – *tajjan*, *loikoo* – *lojon*, *vaikenen* – *vajjeta*

Se sit nähhää ajam mittaa.

k:v

*leuka – levvan, hauki – havven, kavva ’kauan’, kiukaan – kivvas ’kiuas’, lavvantak < *lauyantaki (ks. Rapola 1966:69).*

Kala avataa auk levvan alt ja otetaa sisukset pois.

Anna hullul pilli, niin se puhuu niin kavva, ko halkijaa (sp.)

i-loppuisen diftingin jäljessä samoin kuin pitkän *i*:n jäljessä murteessa on ilmestynyt *j*. Tämä on helposti selitettävissä: diftingin kohdalla – **γ* on kadonnut, minkä jälkeen diftingin *i* on siirtynyt konsonantin funktioon toisen tavun alkuun (samoin kuin yleiskielessä), pitkän *i*:n kohdalla – *j*-edustus perustuu **γ*:n katoon, jonka jälkeen vokaalilla alkavan *ii*:tä seuraavan tavun eteen ilmestyi *j*, jonka artikulaatio on hyvin lähellä *i*:n artikulaatiota (*liika – liijan*).

Aivan samoin on selitettävä *v*:n ilmestyminen *u*-loppuisen diftingin ja pitkän *u*:n jäljessä.

Muissa tapauksissa *k*:n vaihtoehtona esiintyy kato (*ruaka – ruat*).

4. *k:n vaihtelu konsonantin jäljessä*

lk-, rk- yhtymät

Kelton murteessa *lk-*, *rk*-konsonanttiyhtymissä *k*:ta vastaa aina heikossa asteessa kato. On huomautettava, että *γ*:n katoedustus likvidan jäljessä on sääntönä suomen kaikissa itämurteissa, inkeroiskielessä sekä osittain karjalan murteissa. Sama koskee kaikkia Inkerin suomalaisia murteita. Kelton murteessa kato on tässä tapauksessa yleistä riippumatta vokaalien yhteyksistä.

lk-

jalka – jalan, selkä – selän, velka – velan, halko – halot, nälkä – nälän, jälki –jälet, olki – olen, sylkii ’sylkeä’ – sylen, alkaa – alan, hiä ilkiää ’hän ilkeää’ – mie en ilent ’minä en iljennyt’

Kalan seläs om piikit.

Ei näläst vatsa halkii (sl.)

Kuka unijaa uskoo, se tyhjää jälest ajjaa (sl.)

rk-

varkaan – varas, härkä – härän, märkä – märän, kurki – kuret, särkeä ’särkeä’ – sären, järki – järeton ’uppiniskainen’

Kuret lensiit etelää.

Härän piä ol’ kattilas, ko häitä piet’ t’ii Mattilas.

Niin om paikallaa ko Jyren päivä. (sl.)

ηk-yhtymä

ηk-yhtymä on Inkerin suomalaismurteissa astevaihtelun ulkopulella: henki – henken, kenkä – kenkän, lan̄ka – lan̄kan, han̄ki – han̄ken, aurīnko – aurīnkon, vahīnko – vahīnkon, kunīnkaan – kunīnkas.

Hiä istu aurīnkom paistees.

Mie löysin hevosken̄kän tarhast.

Sit ne vuatteet pit’ han̄kel vijiä.

L.Kettunen totesi, että äyrämöisillä ja savakoilla ηk oli vaihtelematon (Kettunen 1930:195). Hän piti tätä ηk:n vaihtelemattomuuta alkuperäisenä piirteenä. M.Rapola oli sillä kannalla, että ηk:n heikkoasteisena vastineena oli kantasuomessa ηg ja yhtyi Lauri Postin (Suomen murteiden äännehistorian kysymyksiä, Virittäjä, 1951) selitykseen: myöhäiskantasuomessa vaihtelivat nt:nd, mp:mb, ηk:ηg, suomen murteissa tapahtuneiden assimilaatioiden tuloksena olivat geminaatat nn, mm, ηη; viimeinen merkitsi suomen kielen järjestelmän kannalta uutuutta eikä osa murteita omaksunut sitä, mikä johti vahvan asteen k:n yleistymiseen (Rapola 1966:88). V.Ruoppila perusteli kahtalaisuutta ηk:n heikkoasteisen vastineen edustuksessa suomen murteissa myös L.Postin esittämän selityksen pohjalta (Ruoppila 1955:30).

hk-yhtymä

Tämä konsonanttiyhtymä murteessa, samoin kuin yleiskielessäkin, on osittain mukautuneena vaihteluun: pihka – pihkan, rahka – rahkan, tuhka – tuhkan, keuhko – keuhkot, mutta

nahka – nahan, uhka – uhan, pehko ’pensas’ – pehon, vihko – vihon, pyyhkii – pyyhin, puhkesiit – puheta ’puhkesivat – puhjeta’.

Rikas piäsöö rahallaa, mutta köyhä selkänahallaa. (sl.)

Puihee alkaat puheta lehet.

Tämän vakiintumattomuuden perussyynä pidetään *hk:n* astevaihtelun myöhäsyntyisyyttä. On päätelty, että astevaihtelun syntymisen aikoihin sen ulkopuolelle jäivät sekä *s:n* että *h:n* jälkeiset klusiilitapaukset ja että nämä vasta kantasuomen vaihtuessa varhaissuomeksi, -viroksi, -karjalaksi jne. eri tavoin alkoivat mukautua vokaalin ja likvidan jälkeisiin vaihtelutyypeihin (Rapola 1966: 78).

sk-yhtymä

Konsonanttiyhtymää pidetään alkuaan vaihtelemattomana. Nykyään se on kirjakielessä osittain ja itämurteissa kokonaan mukautunut vaihteluun (samoin vatjassa, karjalassa ja inkeröiskielessä). Inkeriläismurteissa *sk* vaihtelee *s:n* kanssa, mutta ei kuitenkaan täysin säännöllisesti, minkä ilmiön V.Ruoppila totesi äyrämöismurteiden kohdalla (Ruoppila 1955:33). Esim.: *poski – poset, vaski – vasen, koskii ’koskea’ – kosen, käskii – käsen, uskoo – uson, laskii – lasen, iskii – isen, viskaan – visata*, mutta *leski – lesken*.

kahen kesen ’kahden kesken’

Mie lasen miäjest kelkal.

Tytöt lauloit enstään sulhasen virsii ja sit sulhasen pit’ visata sinne seula hopjarupla.

Em_ mie uso, jot se kävvy palamaa, ko se om _märkä.

Esimerkeistä näkyy, että Kelton murteessa *sk:s* -vaihtelu on yleistä lyhyen vokaalin jäljessä.

Pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä esiintyy vaihtelematon *sk*: *siäski ’sääski’ – siäskén, laiska – laiskan, liuska – liuskan, raiska – raiskan*.

Tuiskuttaa lunta.

Nykyinen *sk:n* astevaihtelun epäjohdonmukaisuus johtuu osittain siitä, että myöhemmin omaksutut lainasanat eivät ole enää mukautuneet vaihteluun (Ruoppila 1955:35): *kuasku* – *kuaskun*, *ruoska* – *ruoskan*, *tuska* – *tuskan*.

Mummo kuaskus’ kuaskuloi lapsil.

tk-yhtymä

tk on murteessa säilynyt kaikissa asemissa, samoin kuin yleiskielessäkin (M.Rapola ei käsittele tätä tapausta ollenkaan astevaihtelun yhteydessä). Kelton murteessa on: *itkii* ’itkeä’ – *itken*, *pitkä* – *pitkän*, *matka* – *matkan*, *putkahtaa* – *putkahan*.

Kissa putkaht katolt.

D.V.Bubrich pitää *hk:n*, *tk:n*, *sk:n* kantasuomalaisina vastineina *hḱ:ta*, *tḱ:ta* ja *sḱ:ta* (*hk*⁺, *tk*⁺, *sk*⁺ hänen oman merkintänsä mukaan). Hän totesi, että *tk-*, *sk-yhtymät* ovat jääneet astevaihtelun ulkopuolelle (*pitkä* – *pitkät*, *leski* – *lesket*), ja *hk-yhtymän* kohdalla ilmenee taipumus vaihtelemattomuuteen (*nahka* – *nahkan*) (Бубрих 1948:141-143).

nen-loppuisten nominien partitiivi

Muoto on vahva-asteinen, analogian antajina ovat todennäköisesti olleet nominatiivimuodot: *nälkä(i)ne* – *nälkä(i)stä*, *hyvänmakune* – *hyvänmakusta*, *likane* – *likasta*, *nahkane* – *nahkasta*, *näköne* – *näköstä*.

Ilma on oikein syhkän näköstä.

5. *k:n* vaihtelu konsonantin edessä

Suomen murteissa on rinnakkaisia muotoja: *kakla* – *kaula*, *kakra* – *kaura* jne. L.Hakulinen pitää sellaisia muotoja kuin *kaula*, *nauraa* astevaihtelusta riippumattoman äännerakenteen kehityksen tuloksena (Hakulinen 1968:55). Kelton murteessa tässä tapauksessa vallitsee suhteellinen yhdenmukaisuus: *kaula*,

naula, neula, kaura, nauris, nauraa, seula; mutta kuitenkin *nieklijäine* 'ampiainen', *ekle* 'eilen', *muamykrä* 'myyrä'.

D.V.Bubrich rekonstruoi kantasuomessa vallitsevia suhteita seuraavalla tavalla: *kakla* – **kaylat*, *kakra* – **kayrat* jne. (Bubrichilla *kaGlat*, *kaGrat*. Tässä ja alempana käytämme yleisemmin käytettyjä merkkejä).

Toisissa itämerensuomalaisissa kielissä yleistyi heikko aste, toisissa taas vahva aste (esim. karj. *kagla, nuagla, eglen, kagra, nagrua*) (Бубрих 1948:143-144). Näin ollen Kelton murteessa on yleistynyt heikko aste, ja kehitys tapahtui **yl* > *ul*, **yr* > *ur*. P.Ariste oli myös sillä kannalla, että rinnakkaiset muodot *kaula* ja *kakla* edustavat kantasuomen vaihtelusuhteita *kakla* – **kaylan*. Todisteeksi hän tuo esimerkin eestin murteesta, jossa astevaihtelu on säilynyt: *kakl* (< **kakla*) – *kaala* (< **kaylan*) (ks. Хакулинен 1953: 297). M.Rapola myös mainitsee tämän tapauksen, mutta hän pitää tätä vaihtelua syntyneenä myöhempien kvantiteettimuutosten johdosta (Rapola 1966:36).

Samassa kohden D.V.Bubrich käsittelee **lakja* – *layjat* -vaihtelua. Nykysuomen muoto *laaja* edustaa heikkoa astetta. Kelton murteen *lakija* 'lakeus, aukea' edustaa vahvaa astetta (samankaltaisia ovat *korkija* 'korkea', *valkija* 'valkoinen').

Yksinäis-t:n astevaihtelu

Nykysuomen yleiskielen *t*:tä heikossa asteessa edustavat: vokaalien välisessä ja *h*:n jälkeisessä asemassa *d* (*rata* – *radan*, *lehti* – *lehden*), likvidan ja nasaalin jäljessä tämän assimiloituma (*valta* – *vallan*, *pusertaa* – *puserran*, *antaa* – *annan*), *s*:n jäljessä ei ole vaihtelua (*musta* – *mustan*).

Kuten *k*:n astevaihtelun yhteydessä jo esitettiin, myös *t*:n vaihtelussa edellytetään heikkoasteisten muotojen palautuvan soinnillisen spirantin sisältäneisiin alkuasuihin. Nasaalin jäljessä on edellytetty vaihtelua *t:d*. Nykyisen yleiskielen *t:d* -vaihtelun katsotaan syntyneen ruotsin kielen vaikutuksesta vasta 1800-luvulla

(Hakulinen 1968:52-53; Бубрих 1948:140). Sitä todistaa se, että kansanmurteille tämä äännevaihtelu on miltei tuntematon. Inkerin murteissa *d*-äänne ei esiinny lainkaan. Kelton murteessa (kuten kaikissa suomen itämurteissa) myöhäiskantasuomen **δ* vokaalien ja *h*:n jäljessä on edustettu kadolla (*o*:lla), *v*:lla, *j*:lla ja *h*:lla.

1. *t:n vaihtelu lyhyen vokaalin jäljessä*

Kahden samanlaisen vokaalin välissä

*t:o < *δ*

pata – *puat*, *sata* – *suat*, *sattaa* 'sataa' – *ei sua*, *pittää* – *pi_çin* 'pidin', *ves* (vete-) – *vien*, *uotella* 'odottaa', *iel'päi* 'edellä', *iespäi*, *ies* 'edessä'

Äit' pan' pu_{an} kiukaahe.

Mie pi_çin hattuu kiäjessän.

Ne pit' lijottaa varis vi_{es}.

Ylpeys on lan_kemuksen iel'. (sl.)

Pitkän *e*:n diftongiutuminen **eðe*-vartaloissa on laajalti levinnyt piirre. Sitä tavataan paitsi inkeriläis- myös savolaismurteissa. Yhdenkaltaisuus ei liene pelkkä sattuma. V.Ruoppila pitää sen johtuvan siitä, että diftongiutumistendenssi on ollut murteissa voimakas niihin aikoihin, jolloin dentaalispirantti katosi kahden *e*:n välistä (Ruoppila 1955:40).

Kahden erilaisen vokaalin välissä

t:o

katu – *kaun*, *kot'* – *koin*, *käs'* – (käte-) – *kiäen* (myös *kiäjen*), *kuttoo* 'kutoa' – *kuon* (myös *kuvon*), *pittää* – *pien*, *puottaa* 'pudottaa', *vat'* – *vain*

Likel mein ko_{ist} ol' metsä.

Pien lasta kiäest.

Hein talo ol' kaun piäs.

Se ol' pyhäpuku, ei sitä arkpäin pietty.

t:v

sota –sovan, sus’ (sute-) – suven, syväm ’sydän’, kattuu ’katua’ – kavun, mato – muavon, sato – suavon, nato – nuavon, lattoo – luavon, veto – vievon

Isä kuol’ sovas.

Nuavol ol’ viis’ lasta.

Kel t’iä morsija joutuu, se ei kavu kauppojaan.

Luavo puita pinnoo.

t:j

vettää – vejän, itu – ijut, suaje ’sade’ – satteet

tuaje ’tade’ – tatteen, käs’ – (käte-) – kiäjen (myös kiäen)

Päivä ko männöö maille pilvee, nii sanotaa, jot huomeen on suaje.

Oikein pal’jo ko teht’ii työtä, nii sit pyrkiit kiäjet muurehtummaa.

Kuten näkyy esimerkeistä, lyhyen vokaalin jäljessä δ :n edustus on kirjavaa. Usein kehitys on ollut samansuuntainen kuten $k:\gamma$ -vaihtelussa. Tähän ilmiöön on kiinnittänyt huomiota M.Rapola. Hän on osoittanut, että sekä palataali- että dentaalispirantin itämurteinen edustus on suurin piirtein sama: sama vokaaliympäristö on provosoinut saman siirtymän lähtökohtien erilaisuudesta riippumatta (Rapola 1966:102).

$\delta > o$ on yleisedustus (*pata – puan, katu – kaun* jne.) Erittäin yleinen on tässä tapauksessa siirtymä-äänteeksi tulkittava v , milloin spirantin edellä on ollut labiaalivokaali (*sovan, syvän, kavun* ’kadun’) Siirtymä- j :n ilmestyminen näyttää Kelton murteessa olevan johdonmukaista.

Muodot *suaje, tuaje* ovat V.Ruoppilan selityksen mukaan syntyneet seuraavan kehityksen tuloksena: **saδek > saa,e > sua,e > suaje*. Samansuuntainen kehitys oli sanoissa *muavon, suavon, vievon* jne. V.Ruoppila lähtee siitä, että spirantin kadottua sitä edeltänyt vokaali on diftongiutunut ja sitten tavurajan selventämiseksi on muodostunut siirtymä-äänne (Ruoppila 1955:39).

M.Rapola näissä tapauksissa viittaa kontaminaatiotesitykseen (Rapola 1966:103-104) (Tarkemmin esitelty *k:n* astevaihtelun yhteydessä). Sen mukaan *δ:n* katoedustuksen jatkokehitys olisi tapahtunut näin: *maat + maot > maa_ot ~ maavot (muavot); saa- + sae- > saa_e ~ saaje (suaje)* jne.

j-edustusta tapaa myös sanassa *käsi – kiäjen*, mutta siinä se ei ole vakiintunut (myös *kiäen*); samoin *miäjen* ja *miäen*.

Muutama nomini on astevaihtelun ulkopuolella: *peto – peton, hätä – hätän, itä – itän, yt’im ’ydin’ – yt’imen*.

2. *t:n vaihtelu pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä*

Edustustavat ovat suunnilleen samat kuin edellisissä kohdissa.

Pitkän vokaalin ja siihen palautuvan diftongin jäljessä

t:v(v)

*kuus (kuute-) ’kuusi’ – kuuv(v)en, uus (uute-) – uuv(v)en, luuta – luuv(v)an, huuta – huuv(v)an, pyytää – pyyv(v)än, tyytyy – tyyv(v)yn, kuatuu ’kaatua’ – kuavun, hyyteen – hyyvve < *hyyδek*

Mitä sie huuvvat?

Pittää tehä kaik uuvvestaa.

Ei hiä siihe oikein tyyv(v)y.

t:j(j)

viis’ (viite-) – viijen, riita – riijellä ’riidellä’, vuat’ii ’vaatia’ – vuajin

Hyö riitelööt, riijelkööt vua.

Eräissä sanoissa tapaa myös **katoedustusta**: *kuataa ’kaataa’ – kuan, ruataa ’raataa’ – ruan*.

Diftongin jäljessä

t:vv

lauta – lavvan, rauta – ravvan, pöytä – pövvän, hauta – havvata ’haudata’, löytää – lövvän, joutuu – jovvun, täys’ (täyte-) –

tävven, vuos' (vuote-) – vuuvven, syyvvä 'syödä', juuvva, myyvvä, kävvä, lyyvvä

suap syyvväksee

Pie 'pidä' jalat pövvän al.

Myö jovvut't'ii kot't'ii.

Lumlapija tehhää lavvast.

Taivas on tävves pilves.

Pittää kävvä iltasil varraimpaa makkaamaa.

t:j(ö)

paita – pajjan, aita – ajjan, maito – majjon, t'ietää – t'iijen, kaita – kajjan, voiteen – vojje 'voide'

Hiä pan' pajjan piäl.

Pakkasel talvel jos näinikkää varis tulloo riäkkymää, n'ii t'iijet, jot sit jo ilma höplenöö.

Pitkän *i:n* ja *i*-loppuisen diftongin jäljessä *t:tä* edustaa heikossa asteessa *j*, pitkän *u:n* (*y:n*) ja *u:n* (*y:n*) sisältävän diftongin jäljessä – *v*. Nämä tapaukset tulkitaan spontaanisiksi siirtymä-äännekehittymiksi. *j:n* ja *v:n* merkitseminen yksinäiskonsonantiksi tai geminaataksi riippuu eri yksilöiden puhetavasta ja kirjoittamisen tarkkuudesta (*pajjan* tai *pajjan*, *vuuvven* tai *vuuvven*).

Poikkeuksen yleisestä säännöstä muodostavat puhuttelusanat *äit'i – äit'in*, *setä – setän*, *tät'i – tät'in*. Poikkeuksen selitetään johtuvan lasten kielen vaikutuksesta (Rapola 1966:111).

3. *t:n* vaihtelu konsonantin jäljessä

ht-yhtymä

ht:h

Sitä vastoin kuin suomen kirjakielessä esiintyy *ht:hd* -vaihtelu, Kelton murteessa *ht* vaihtelee aina *h:n* kanssa, ts. *h:n* jäljessä *t:n* heikkoasteisena vastineena on kato. *h*-edustuksen M.Rapola yhdistää vokaalien jälkeiseen katoedustukseen. Tämän käsityksen mukaan *ht*-yhtymä, kuten *st*-yhtymäkin, on ollut alkuaan

vaihtelematon, mutta joko kantasuomalaisen ajan lopulla tai varhaiskantasuomalaisissa murteissa joutunut vokaalien jälkeisten vaihtelutapausten tarjoaman mallin mukaiseen vaihteluun (Rapola 1966:91).

Painollisen tavun jäljessä: *leht'i – lehen, vahti – vahin, täht'i – tähet, yks' (yhte-) – yhen, mahtaa – mahan, tahtoo – tahon, läht'ii 'lähteä' – lähen, puhtaan – puhas 'puhdas', ahtaan – ahas.*

Siemenet säilytet't'ii kuivas kohas.

Onkos kirkko niin täynnä, jottei pappi sissää mahu? (sl.)

Kerran t'ie, kahist katso. (sl.)

Syksynen yö ajjaa yheksäl hevospel. (sl.)

Jos olet kirppu, nii keikaha kynnelle. (sp.)

Kauempana sanassa on myös vallalla vaihtelu *ht:h: unohtaa – unehuttaa, jyrähtellöö – jyrähellä, valehtelloo – valehella.*

Enstään alkaat pilvet kypsyä ja varistaa, sit alkaa vast salama iskii jyrähellä, sit tulloo suaje.

lt-, rt-, nt -yhtymät

Likvidan ja nasaalin jäljessä murteessa, samoin kuin yleiskielessäkin, esiintyy heikossa asteessa tämän assimiloituma.

lt:ll

silta – sillan, ilta – illan, pelto – pellon, valta – vallan, altaan – allas, selt'i 'silli' – sellin, kieltää – kiellän, viheltää – vihellän

Lehmät laitet't'ii kesäaikan metsää, sit pellol pit' joutuu.

rt:rr

virta – virran, parta – parran, kiertää – kierrän, ymmärtää – ymmärrän, kumartaa – kumarrella, viertää – vierrän, puörtyy – pyörryn

nt:nn

ranta – rannan, pinta – pinnan, emäntä – emännän, antaa – annan, työntää – työnnän, kintaat – kinnas, rakentaa – rakennan

Ei oppi ojjaa kua eikä t'ieto t'iel't työnnä. (sl.)

Suomen kirjakielessä heikko aste esiintyy avotavun edessä, kun *nt*-yhtymää seuraa *i*-loppuinen diftongi: *hän emännöi, kasvannainen*. Kelton murteessa tässä tapauksessa ovat vakiintuneet vahva-asteiset muodot: *hiä emäntöi – mie emäntöin, hiä isäntöi – mie isäntöin, kasvantaine – kasvantaista, kierentäine – kierentäistä, synnyntäine – synnyntäistä*.

Ostet't'ii kierentäistä pulkkaa.

***st*-yhtymä**

Sanan vartalossa *st* ei vaihtelee: *kastaa – kastan, muistaa – muistan, huastaa – huastan, paistaa – paistan, istuu – istun, ostaa – ostan, musta – mustan, mustikka – mustikan*.

Kissan kaulas ei makkara kestä. (sl.)

Mie ko huastoin suuhui tyhjäksi.

s-vartaloisten verbien 1. ja 2. infinitiivissä sekä passiivin preesensissä on *ss*: *pessä < *pestäk, pesses 'pestessä', pessää 'pestään', piässä, juossa, seissa, karissa, nuolassa, lakassa*.

Pittää piässä vällempää kot't'ii.

Ensimmäiseks kevväil alkaa noussa orasheinä, poltikkaisii ja kaikelaista sellasta.

Samat muodot (*pessä, valassa*) ovat ominaisia kaakkoismurteille, mikä on M.Rapolan mielestä katkelma säännöllistä *st*:n astevaihtelua (Rapola 1969:141).

st:ss -vaihtelu esiintyy karjalan murteissa ja inkeröiskielessä (inker. *mussaD* 'mustat', *issun* 'istun', *ossettu* 'ostettu'). V.Ruoppilan mielestä tämä vaihtelu on vanha karjalainen piirre ja se on kuulunut myös äyrämöismurteeseen, mutta naapuri-murteiden vaikutus oli niin voimakas, että vain tietyt muodot ovat jääneet heikkoasteisiksi (Ruoppila 1955:49-50).

***tr*-yhtymä**

Tämä konsonanttiihtymä on Kelton murteessa säilynyt: *atra* 'aura', *tetri* 'teeri', *katra*.

Suur katra kannoi.

Mutta kuitenkin *nöyrä* < *neyrä* (vrt. *vatja nedra*). D.V.Bubrich edellyttää tässä tapauksessa kantasuomalaista vaihtelua *atra* – **aōrat* jne. (Бубрих 1948:143-144).

Yksinäis-p:n astevaihtelu

Kantasuomalaisen *p:n* oletetaan vokaalin ja likvidan jälkeisessä asemassa vaihdelleen soinnillisen bilabiaalisen *β:n*, nasaalin jäljessä *b:n* kanssa. Inkerin suomalaismurteissa *p:n* vaihtelu ei eroa yleiskielen vaihtelusta. Vokaalin, *l:n* ja *r:n* jäljessä *p:ta* vastaa heikossa asteessa *v*, *mb* on assimiloitunut. Vanhimpia L.Hakulisen mielestä ovat *v* < **β*, *mm* < *mb* -vaihtelut (Hakulinen 1968:52).

1. p:n vaihtelu vokaalin jäljessä

p:v

apu – avun, repo – revon, lupa – luvan, tupa – tuvan, koip – koiven, kipu – kivun, leppään – levätä, siipi – siivet

Kupin rivas ol' halkima.

Miul ko käi kivistämmää selkää, n'ii en tahtont suaha missää rauhaa.

Tuul'myllys ol' sellaset pitkät siivet, ja tuul' pyöritti niitä siipilöi.

Auttaa-sana on poikkeuksellinen samoin kuin suomen yleiskielessäkin (vrt. inker. *avittaa*, karj. liv. *avvuttua*). *Hevonen*-sana on heikkovartaloineen.

Toiset hevoset seisoi kaul, ei ne kaik kujjaa mahtuneet.

2. p:n vaihtelu likvidan jäljessä

p:v

kylpii – kylven, varpaat – varvas, arpa – arvan

Syksyl pojil tul' se arvannosto, käyt'ii ottamaa sotamieheks.

3. mp-yhtymä

mp:mm

hampaat – hammas, kampa – kamman, rampa – ramman, lampaat – lammas, lämpö – lämmön, vanhemp – vanhemmat, nuoremp – nuoremmat, suuremp – suuremmat

Hiä ol' vanhemp minnuu, mut nuoremmän näköne(n).

4. -ista-, -istä -loppuiset verbit

p:n edustus tässä tapauksessa ei ole yhtenäinen. Toiset verbit ovat heikkoasteisia, toiset taas vahva-asteisia: *revässä* 'repäistä', *temmassa* 'tempaista', *napissa* 'napista', *vapissa* 'vapista'.

5. p:n vaihtelu konsonantin edessä

Edustus on vahva-asteinen: *syplä* 'syylä', *kopra* 'koura', *hapras*, *säplä*, *kaplas*, *höplä* 'hollä', *höplentää*, *käpristyy*, mutta kuitenkin *vauras*.

Nuora on höplä.

L.Hakulisen mukaan näissä sanoissa koskaan ei ollut astevaihtelua, kirjakielen muodot (*koura*) ja murteissa tavattavat (*kopra*) ovat syntyneet eri kehitystietä (Hakulinen 1968:55). D.V.Bubrichin mielestä näissä sanoissa oli alkuaan äännelaillinen vaihtelu (Бубрих 1948:143-144). Hän rekonstruoi kantasuomen vaihtelua seuraavalla tavalla: *syplä* – **syplät*, *kopra* – **koßrat*. Kirjakielissä on yleistynyt heikko aste, eräissä murteissa vahva aste.

6. Erillisiä sanoja

Kirjakielen sanaa *kevyt* murteessa vastaa *kepyvä*, sanaa *kavio* – *kapija*.

Niim männöö, jot kapijat savuvaat.

D.V.Bubrichin selitykseen nojautuen (Бубрих 1948:143-144) voidaan sanoa, että kirjakielen muotojen edeltäjiä ovat olleet kantasuomen heikkoasteiset vastineet: **keßja*- > *kevyt*, **kaßj*- > *kavio*. Murteelliset muodot perustuvat vahva-asteisiin

vastineisiin: *kepyvä* < **kepja*, *kapija* < **kapja*. Samantapainen on *hipijä* 'hipiä'. -va ja -ja -tunnukset lienevät analogisia.

Astevaihtelun erikoistapauksia

Imperfektin mon. 3. persoona on Kelton murteessa (samoin kuin kaikissa muissakin Inkerin murteissa ja inkeroiskielessä) vahvavartaloinen: *antoit*, *kuttoit*, *leipoit*, *alkoit*, *kavat't'ii* 'odottivat', *lukkiit*.

Keret't'ii heinät tehä, siin' joutuut jo marjat, tarhaa pit' kävvä marjam_poimintaa.

Sillo jo lehet alkoit tulla puihee.

L.Kettusen mielestä analogiaa näille ovat antaneet preesensmuodot: *kuttoot*, *antaat*, *alkaat* (Kettunen 1930:193-194).

Vahva aste on myös umpitavun alussa **sisäheittoisissa partitiivimuodoissa**: *antant*, *joutunt*, *kutont*, *alkant*, *kavattant*.

Hiä ei virkkant mittää.

On kavattant kaks päivää.

Nyky-suomen yleiskielen **nelitavuiset monikon partitiivi- ja genetiivimuodot** ovat heikkovartaloisia *i*-loppuisen diftongin edellä: *harakoita*, *harakoiden*, *ulapoita*, *ulapoiden*. Nämä esimerkit todistavat sitä kantaa, että *i*-loppuisen diftongin *i* on voinut konsonantin tavoin sulkea tavun (Rapola 1966:41, Бубрих 1948:125-126). Tämä kuvastuu vanhassa kirjakielessä ja sukukielessä (livvin karjala *katoi* 'kattoi', *tapoi* 'tappoi' jne.) (Бубрих 1948:126).

Kelton murteessa nämä muodot ovat vahvavartaloisia: part. *harakkoi* – gen. *harakkoin*, *mansikkoi* – *mansikkoin*, *avantoi* – *avantoin*.

Vahvavartaloisia ovat murteessa myös yleiskielen heikkovartaloiset **verbit** *emännöidä*, *vihannoida* ja **nominit** *syynnynäinen*, *kasvannainen*, kuten jo mainitsimme yksinäis-*t:n*

astevaihtelun yhteydessä: *emäntöijä, isäntöijä, synnyntäine, kasvantaine.*

Kuitenkin niissä sanoissa, joissa vaihtelu koskee *kk*:ta, ovat tavallisia heikkoasteiset muodot: *tupakojja* 'tupakoida', *nuorukaine, lapsukaine.*

Omistusliitteiset muodot Kelton murteessa ovat vahvavartaloisia: *poikais* 'poikasi, poikansa', *poikain* 'poikani', *kättein, kätteis.*

T'ia miun poikain ol' sillo pienen.

Hiä on ikkäis siel' elänt.

Ikkäis elä ja ikkäis opi. (sl.)

Suffiksaali astevaihtelu

Suffiksaali astevaihtelu on *k:n*, *t:n*, *p:n* vaihtelu suffikseissa, ts. se tapahtuu päätteissä, johtimissa, tunnuksissa ja liitteissä. Klusiilien heikkoasteisia vastineita ovat olleet soinnilliset spirantit γ , δ , β . *k*, *p*, *t* ovat esiintyneet painollisen tavun jäljessä avotavussa, niiden vaihteluparinsa painottoman tavun jäljessä (Hakulinen 1968:56; Rapola 1966:122). Samaa periaatetta noudattaa D.V.Bubrich, hänen määrittelynsä mukaan se kuuluu näin: heikko aste syntyi parillisen avotavun vokaalin jäljessä (Бубрих 1948:120). Suffiksaali astevaihtelu ei kuvastu nykykielessä niin selvästi kuin radikaali astevaihtelu. Kielessä tapahtuneiden analogisten tasoittumien seurauksena eräissä suffikseissa on yleistynyt vahva aste, toiset taas edustavat heikkoa astetta. Sama koskee myös suomen murteiden suffiksaalia astevaihtelua. Mutta murteiden vaihtelusuhteet eroavat yleiskielen suhteista. Joskus murteissa ovat säilyneet vanhat muodot, yleiskielen kehitysaasteet, ja joskus niissä on tapahtunut yleistyksiä, jotka eivät ole levinneet yleiskieleen.

Tarkastelemme Kelton murteen suffiksaalin astevaihtelun tapauksia.

k:n suffiksaali astevaihtelu

1. Imperatiivin tunnus

Imperatiivin tunnuksessa murteessa, samoin kuin yleiskielessäkin, on yleistynyt vahva aste, ts. *k* esiintyy imperatiivin tunnuksessa sekä painollisen että painottoman tavun jäljessä.

Painollisen tavun jäljessä: *mänkäi kot't'ii*, *tuokai vettä*, *suakoo ommais* ('saakoon'), *juokoot*, *tulkoot*. Nämä ovat äännelaillisia muotoja: *tuokohen* > *tuokohon* > *tuokoon* (murt. *tuokoo*).

Painottoman tavun jäljessä: *ottakoo* mitä tahovaa, *ottakoot*, *sanokoot*. Nämä muodot ovat alkuperäisen kannan vastaisia. Nykyisiin muotoihin ei olisi tultu äänneilailista tietä oletettavista: **ottayohen* > *ottakoo*, **ottayohet* > *ottakoot* jne. Niihin ovat yleistyneet *tuokaa*-tyyppisten sanojen tunnuksiset ja päätteet, joissa ne ovat kehittyneet äänneilailisesta painollisen vartalotavun jäljessä. Kielipiillista funktiota on pyritty ilmaisemaan yhdenmukaisesti (Rapola 1966:123). Heikkoasteinen imperatiivin tunnus on säilynyt vanhoissa runoissa: *ottaos* < **ottaosi*, *käskeös* < **käskeösi* (Hakulinen 1968:56).

Käyös, korppi kyyneleni

alta selvien vesien!

Annan sulle sulkaturkin.

Juottaos vävyäni varsa

lähisestä lähtehestä. (Kalevala)

Todisteita imperatiivin tunnusten alkuperäisestä heikkoasteisuudesta painottoman vokaalin jäljessä löytyy myös vanhasta kirjakiielestä (*andos*, *muistos*, *pitös*) sekä osaksi savolaismurteista (*antavoon*, *sanovoon*) (Rapola 1966:125).

Kelton murteessa yksikön 3. persoonan imperatiivi on *tuokoo*, *ottakoo*. Loppu-*n* on kadonnut.

Imperatiivin monikon 1. persoonan käyttö on murteessa harvinaista. Sen pääte on sama kuin 2. persoonan muodoilla.

Tytöt, lähtkää pois!

Useimmiten kehotusta ilmaisee tässä tapauksessa passiivi: *lähetää pois*, *pannaa paikalle*.

2. Ksm. -ek:-eye -loppuinen nominivartalo

Nyky-suomen *e*-loppuiset nomininit (*sade*, *rakenne*) ovat kantasuomessa olleet *-ek*-loppuiset ja *-eye*-vartaloiset: *sadek* – *sateyen*, *kastek* – *kasteyen*.

Kelton murteessa samoin kuin yleiskielessäkin tämäntyyppisiin sanoihin on yleistynyt heikko aste (vrt. lyyti *kastegen*, vepsä *kastk'en* < **kasteyen*).

Sanoissa, jotka ovat olleet kolmitavuisia, **γ* on äännelaillisesti kadonnut, ts. muodot *site* 'side' – *sitteen*, *lähe* < **lähdek* – *lähteen*, *kaste* – *kasteen*, *paiste* – *paisteen*, *hyyyve* 'kuura' – *hyyteen* ovat odotuksen mukaisia, koska niissä painottoman tavun jälkeinen *γ* on kadonnut: *paisteyen* > *paisteen*.

Lämmittelin päiväm *paistees*.

Puut ovat hyytees, *sit* ennustetaa, *jot tulloo rikas vuos'* ja *hyvä sato*.

3. *Alkuaan taki-loppuiset juhla- ja viikonpäivien nimet*

Viikonpäivien nimet ovat suomen kielessä skandinaavisperäisiä lainoja (paitsi *keskiviikko*). *taki*-loppu on dag-sanan edeltäjän (< -dagher) suomenkielinen asu. daghermuodosta yleiskielessä on tullut yksinomaiseksi *tai*-loppu (Rapola 1966:136-137). Inkerin murteissa esiintyy kaksi muotoa: *tak*- ja *tai*-loppuiset, ts. sekä vahva- että heikkoasteinen muoto. Kelton murteessa nominatiiviin on yleistynyt vahva aste riippumatta edellisen tavun painollisuudesta tai painottomuudesta, muissa taivutusmuodoissa on kato.

suntak – *suntain*, *muantak* – *muantain*, *tiistak* – *tiistain*, *torstak* – *torstain*, *perentak* – *perentain*, *lavvantak* – *lavvantain*

Kolmitavuisissa sanoissa odotuksenmukainen on heikkoasteinen muoto: *tiistain* < **tiistayin* (*γ* painottoman tavun jäljessä).

Tavua pidemmissä sanoissa on päinvastoin vahva aste odotuksenmukainen (sivupainollisen tavun jäljessä): *perentak* < *perjantaki*, *lavvantak* < *lauyantaki*, *muantak* < *maanantaki*, *helatorstak*.

Uottele tiistaihe ast.

Ej jole yhtäkää siivo lavvantakkii.

Laiskam _ poukku lavvantaina. (sp.)

Viikonpäivien nimiin liittyy myös *heluntak (heluntain)* -sana.

4. Jälkiliitteet -ka, -kä, -kin

Pronomininit joka, kuka, mikä

Jälkiliite **-ka, -kä** esiintyy nominatiivissa ja konsonantin jäljessä: *jonka, minkä, kutka*.

Mikä tuultain tulloo, se viheltäin männöö. (sl.)

Mikä talo se tapa, mikä kylä se muot'. (sl.)

Muissa muodoissa jälkiliite ei esiinny: *ketä, jota, mitä, kelle, jolle (murt. kel', jol)*.

Mitä kylvät, sitä niitatkii. (sl.)

Tässä tapauksessa heikkoasteinen klusiili on kadonnut ja vienyt koko jälkiliitteen jäljettömiin: *mitä < *mitäyä*.

-kin-liitettä vastaa inkerissä **-kii**. Siinä esiintyy aina klusiili: *hiäkii, pojatkii*.

Nuapuritkii männiit sinne avuks.

Toisinaa kesälkii sattaa kaksin viikoin peräkkäin.

Iänellä lintukii laulaa. (sl.)

Tämän liitteen kielteiset vastineet ovat **-kaa, -kää**: *pojatkaa, kissakaa, ei katsontkaa*.

Ei kukkoka käskiin laula. (sl.)

Yks' puu ei kiukaaskaa pala, a kaks pientarelkii pallaat. (sl.)

-kaa, -kää -liitteeseen kuuluva pitkä vokaali on syntynyt supistumatietä siten, että vokaalien välistä on kadonnut *h* (Rapola 1966:129): *kahan > kaan > kaa, kähän > kään > kää*.

Näiden liitteiden loppu-*n* on kadonnut murteessa. **-kii** -liitteessä esiintyvä pitkä *i* on aiheutunut kvantitatiivisesta mukautumisesta liitteisiin **-kaa, -kää** (Ruoppila 1955:58).

-kaa, -kää -liitteiden esiintyminen on selvää pronominiin *kuka* ja *mikä* kohdalla. *Ei kukkaa, ei mikkää* -muodot ovat lainmukaisesti vahva-asteisia: *kukkaa < kukaan < *kukahan, mikkää < mikään < *mikähän*.

Ei mikkää työ ihmistä alena (sl.)

ei mittää, ei mistää, ei ketää jne. -muodoissa on lainmukaisesti heikko aste: *mittää < mitään < mitähän < *mitäyähän, kettää < ketään < ketähän < *ketäyähän* (Hakulinen 1968:56).

On olemassa rinnakkaisia muotoja: *ei yhtää ~ ei yhtäkää, jottai 'jotain' ~ jotakii*. Edellisessä on merkityseroa (*ei yhtää 'ei vähääkään', ei yhtäkää 'ei ainoatakaan'*).

5. Muut tapaukset

Mainitsemme vielä **muutamia nomineja**, joissa eri itämerensuomalaisissa kielissä, paitsi suomea, on säilynyt aikaisemman *γ*:n tuntomerkkejä.

pihlaja, kataja, petäjä (vrt. vatja *пихлага, катага*; vepsä *kadag*; eesti murt. *pihlegas*)

lounas, (vrt. vepsä *louna-* – *longed*), vrt. myös *vainas* (goot. *vainags*) (Бубрих 1948:149)

suapas (vepsä *sapug*)

kajava (vatja *kajaga*; vepsä *kajag*)

saippuva, porstuva, ainova (lyyd. *ainag*)

kivvas (sen rinnalla myös *kiukuva*)

Koputa vähä sitä kiukuva.

γ:ta vastaa näissä *kato, j, v*. Tämäntapainen edustus on ominaista useille suomen murteille. Sitä on selitetty eri tavoin. Lähdetään siitä, että *γ* on äännelaillisesti kadonnut, siis sanat *harmaa* yms. edustavat äännelaillista kantaa. H.Ojansuu on selittänyt *v*:n ja *j*:n syntyneiksi äännelallisesti ja sitten eri paradigmoissa eri tavoin yleistyneiksi (Finnisch-ugrische Forschungen, XI, 1911) (ks. Rapola 1966:135). Samasta olettamuksesta lähtee D.V.Bubrich (Бубрих 1948:148-149). M.Rapola pitää kaikkia *-va, -ja* -loppuisia muotoja analogiamuotoina (Rapola 1966:135). D.V.Bubrichin mielestä *vieras* (*vieraa-*) -sanana analogiasta ovat syntyneet *lounas, piiras, saapas* (~ *suapas*) (Бубрих 1948:149).

t:n suffiksaali astevaihtelu

t:n kantasuomalaista vaihteluparia **δ*:ta edustaa nykysuomessa kato. Tarkastelemme eri tapauksia.

1. Partitiivin pääte

t:n suffiksaali astevaihtelu kuvastuu selvimmin partitiivin päätteissä. Nykyiset päätteet *-ta (-tä)* – *-a (-ä)* edustavat kantasuomen suhdetta *-ta (-tä)* – *-da (-dä)*. *-a (ä)* -pääte on syntynyt heikkoasteisen **δ:n* kadon seurauksena.

Yksitavuisissa sanoissa sekä murteessa että yleiskielessä on lainmukaisesti *-ta (-tä)* -pääte: *puuta, puita, tietä, teitä, muata, piättä, soita, voita, muita* (pääpainollisen tavun jäljessä on vahva aste).

Sama pääte on säilynyt alkuperäisen tai supistumadiftongin jäljessä sellaisissa sanoissa kuin *lampaita* < *lampahita, hampaita, vainaita, kiukaita, harmaita* < *harmayita, sitteitä* < *siteyitä, vuatteita, oikeita* < *oikeyita, valkeita, vappaita, korkeita*.

Ne on semmosii harmaita lintuloi.

Nämä ovat äännelaillisia muotoja, sillä niissä on päätettä edeltävä tavu alkuaan sivupainollinen.

-ta (-tä) -pääte esiintyy myös useampitavuisten sanojen yksikössä, milloin sana päättyy tai on alkuaan päättynyt konsonanttiin: *venettä, sijettä* 'sidetta', *siementä, hammasta, kirvestä, kivvasta*.

Painottoman tavun jälkeinen **δ* on säännöllisesti kadonnut: *leipää* < **leipäδä, asjaa* 'asiaa', *tuppaa, heinää, jalkaa, hiivaa; talloo* < *taloa* < **taloda; kattuu* < *katua* < **katuδa, koivuu, kaivoo, peltoo*.

Hiä leikkas' palan verestä leipää.

Ne männööt pakkoo, ko näkkööt sinnuu.

Kissaa ko torutaa, sie minijä pua mieleheis. (sp.)

Un' ja ruoka maistuu, mut työnteko on ko tervaa.

Pahal pittää antaa puol' paitaa. (sp.)

Sanoissa *talloo*, *kattuu* yms. on tapahtunut assimilaatio, partitiivin pääte on assimiloitunut edelliseen vokaaliin. Näistä muodoista ilmenee vielä yksi murteen foneettinen erikoisuus, nimenomaan se, että pitkän vokaalin ja diftongin edessä lyhyen vokaalin jäljessä esiintyy geminaatta (*tuppaa*, *talloo*, *kannaa*, *kannoi*).

Samoin monikossa: *hein'ii* (< *heiniä* < *heiniä*), *kenkii*, *tuppii*, *kyllii*, *kylmii*, *silmii*, *oksii*, *poikii*.

Sellaisissa sanoissa kuin *rantoi*, *jalkoi*, *kalloi*, *kannoi*, *rahhoi*, *akko*, *kissoi* partitiivin päätteen vokaalikin on kadonnut, esiintyy vain monikollinen vartalo. Eräissä sanoissa esiintyy monikon tunnus *-loi*, *-löi*: *pehkoloi*, *lintuloi*, *tuliloi*, *sirppilöi*.

Juojes om_ paljo kalloi.

Kalliiks tulloo kananpojil mes'marjoi syöttää. (sl.)

Kel' jalkoi kivist', sit kassat't'ii.

Kehitys on tapahtunut: **kaloida* > *kaloja* > *kalloi*, **rantoida* > *rantoja* > *rantoi*, **sanoida* > *sanoja* > *sannoi*.

Nämä tapaukset ovat vaikuttaneet sivupainollisen tavun jälkeisiin asemiin. *poikaa*, *silmää* -muotojen analogian mukaan myös: *aurinkoo* < *aurinkoa* (alkuperäinen muoto *aurinkota*), *omena* 'peruna' – *omenaa* (< *omenata*), *omen'ii* ~ *omenoi*, *vasaraa*, *valkijaa* < *valkeata*, *pimijää*, *vahinkoo*, *suurempaa*, *saippuvaa*, *emäntää*.

Ei päivää ko ei vahinkoo. (sl.)

rantoi, *jalkoi* -muodot antoivat analogiaa muodoille: *vasikkoi*, *harakkoi*, *mansikkoi*, *puolukko*, *mataloi*, *lusikkoi*, *karpaloi* (äännelaillisesti *harakkoita* jne.).

Muutamissa murteissa on myös *lampai*, *hampai*. Kelton murteessa ei näihin sanoihin analogia levinnyt.

Liäväs piet't'ii lampaita ja vasikkoi.

Omistusliitteisissä muodoissa on partitiivin päätteenä *-ja*, *-jä*: *miun kenkäjäin*, *siun lehmäjäis*, *hein lehmäjää*.

Miul ej_ juo tein rahojain tarvis.

Ei nim' miestä pillaa, jos ei mies' nimijää. (sl.)

Sellaisia partitiiveja on selitetty eri tavoin. *j* ja *v* (eräissä murteissa) ovat mahdollisesti tavurajalle kehittyneitä siirtymäänteitä (Rapola 1966:139). Todennäköiseltä tuntuu myös se selitys, että yksikön muodot ovat syntyneet monikon partitiivin pohjalta (Ruoppila 1955:61; Rapola 1966:140): *jalkojaa* (mon. 3. pers.) → yks. *jalkajaa*, *kenkijää* → *kenkäjää*, *kenkijäin* → *kenkäjäin*.

Partitiivin asemesta käytetään inkeriläismurteissa eräissä tapauksissa eksessiiviä, jonka pääte on yhdistelmä essiivin ja partitiivin päätteistä (*na+ta*): *kotont*, *luont*, *tuant*, *ulkont*.

Hiä tul' ulkont sissää.

Tulloo mies meren tuant, muttei muan povest. (sp.)

2. Monikon genetiivi

Kelton murteessa esiintyy yksinomaan ns. monikon I genetiivi. Sen alkuperäinen pääte **-iden* < *i+den* sisältää kaksi monikon tunnusta (*-i* ja *-t*).

Painottoman tavun jäljessä *δ* on kadonnut äännelaillisesti. Esiintyy *n*-pääte, joka liittyy monikon vartaloon: *kalloin* < *kalojen* < **kaloiden*.

δ:n kadottua diftongin *i* on siirtynyt konsonantiksi kolmannen tavun alkuun, edelleen *j*:n kadottua on tapahtunut muutos *-oe* > *-oi* (Rapola 1966:141): *kannoin*, *nahkoin*, *jalkoin*.

Usein esiintyy lisäksi vielä monikon tunnus *-loi* (*-löi*): *peltoloin*, *lintuloin*, *sirppilöin*, *kukkoloin*, *taloloin*, *halkoloin*.

Silloin kun monikon vartalo on päättynyt lyhyeen *i*:hin, *δ*:n kadottua on tapahtunut assimilaatio (*ie* > *ii*): *poikiin* < *poikien* < **poikiden*, *koiriin*, *kylliin*, *päiviin*, *kässiin*, *tähtiin*.

lehmiin liävä

Läksin ommiin luo.

Sama on persoonapronominien pääte: *mein* < *meiden*, *tein*, *hein*.

Sivupainollisen tavun jäljessä on yleistynyt painottoman tavun jälkeinen pääte: *hampain* < *hampahiden*, *korkein* < *korkeyiden*, *harakkoin*, *elukkoin*, *vasaroin*, *vennein*, *vierain*.

Sattein *peräst tul' lämmi*.

Sama pääte on myös tapauksissa, joissa yleiskielessä esiintyy monikon II genetiivin pääte konsonanttivartalon jäljessä: *miehiin*, *kärpäsiin*, *sammaliin*, *paimeniin*.

paljoin *jalkoin*

Siul ej_jole mittää tekemistä näihen ihmisiin kans.

Painollisen tavun jäljessä monikon genetiivin pääte on *-hen*: *maihe*n, *soihe*n, *häihe*n *aikaan*, *puihe*n *kans*.

Yleiskielessä on tässä tapauksessa *den*-pääte. *hen*-päätteen selitetään saaneen alkunsa monikon genetiivin ja illatiivin sekaannuksesta (mon. ill. *maihe*n, *puihe*n *jne.*). Tälle sekaannukselle antoi pohjaa esim. seuraava äännekehitys, joka vei monikon genetiivi- ja illatiivimuodot täysin toistensa kaltaisiksi: gen. **lapsiden* > *lapsien* > *lapsiin* ja ill. *lapsihen* > *lapsiin* (Rapola 1966: 109; Ruoppila 1955:63).

3. Monikon 2. persoonan pääte

Monikon 2. persoonan pääte on sama kuin yleiskielessä *-tte* < **-kte* riippumatta tavuasemasta. Edellytetään, että siihen on kuulunut myös monikon tunnus *-k* – **-ktek* (Rapola 1966:143): *suatte*, *saitte*, *veitte*.

Suomen murteissa tapaa myös *a*:llista päätettä (*saatta* jne.). M.Rapola nojaa tässä tapauksessa E.Itkosen selvittelyyn (Rapola 1966:143), jonka mukaan *a*:llinen (*ä*:llinen) pääte on alkuaan kuulunut varsinaiseen monikkoon, kun taas *e*:llinen jatkaa muinaista duaalia. Duaali on hävinnyt kielestä. Päätteet *-tte*, *-tta* ja **-de*, **-da* ovat murteissaan vokaalista riippumatta vain monikon päätteitä.

4. Passiivin tunnus

Passiivin tunnuksia on kaksi: geminaatta-*t*:llinen ja yksinäis-*t*:llinen. Suffiksaalisen astevaihtelun lainmukaisuudet eivät kuvastu nykykielen passiivissa. Esimerkkejä, joissa heikko aste on esiintynyt painottoman vokaalin jäljessä, antaa vanha kirjakieli sekä murteet. Kelton murre on yleiskielen kannalla. Yksinäis-*t*:llinen passiivin tunnus esiintyy yksitavuisen vartalon jäljessä, konsonanttivartalon jäljessä sekä myös sivupainollisen diftongitavun jäljessä: *suat'ii* < *saatiin* < **satihen*, *tultii*, *palveltii*, *emännöit'ii*.

Näiden heikkoasteiset vaihtelumuodot ovat: *suah(h)aa* < *sadahan* < **sadaksen*, *tullaa*, *palvella*, *juuvvaa*, *emännöjjää*.

Vaihtelu on tapahtunut radikaalin astevaihtelun sääntöjen mukaan.

M.Rapolan mielestä alkuaan tämä tunnus on esiintynyt myös lyhyen painottoman vokaalin jäljessä, jossa nykyisin on geminaatta-*t*:llinen tunnus (Rapola 1966:145): *sanot't'ii* – *sanotaa*, *käset't'ii* – *käsetää*, *annet't'ii* – *annetaa* < **antaðaksen*.

Kala ko suolataa, *nii sitä ei suomusteta*, *jätetää suomuksinne*. (vanha kirjasuomi: laskean 'lasketaan', käskiän 'käsketään') (Rapola 1966:145).

D.V.Bubrichin mielestä painottoman vokaalin jäljessä on esiintynyt geminaatta-*t*:llinen passiivin tunnus, jonka heikkoasteinen vastine on sisältänyt lyhentyneen geminaatan. Täten nykyiset muodot ovat odotuksenmukaisia: *annettiin* < **andettihen*, *annetaan* < **andettahan* < **andettaksen* (Бубрих 1948:132).

5. I infinitiivi

Yleiskielen *nousta*, *valkaista* -tyyppiset verbit ovat Kelton murteessa *ssa*-loppuisia: *noussa*, *valassa*, *lakassa*, *juossa*, *pessä*, *karissa*.

t on säilynyt tyyppissä: *vastata* < **vastat-tak*, *hakata*, *mitata*.

Vokaalinjälkeisessä asemassa on aina ollut heikko aste. Joko tavun umpinaisuuden vuoksi: (*suah(h)a* < **saaδak*, *juuvva* < **jooδak*, *haravoija*, *lapioija*) tai kuten seuraavissa tapauksissa edellisen vokaalin painottomuuden vuoksi: *ottaa* < **ottaδak*, *panna* < **pannaδak*, *lukkii* < **lukeδak*.

Sivupainollisen tavun jäljessä (lukuun ottamatta *haravoija* -tyyppiä) esiintyy katoedustus analogian vaikutuksesta: *ymmärtää*, *rakentaa*, *tapahtuu*, *auttaa* (vrt. vepsä *abutada*).

Malttaa köyhäkii *keittää* *vaikkei* *jiähyttää*.

6. II infinitiivi

δ:n edustus on sama kuin I infinitiivissä: *antain* < **antaδen*, *antaes* < **antaδessa*, *syvvves* < **syöδessä*.

Ole vait' syvvvessäis.

Sen hiä sanoi lähtiissä.

Ei kallaa suolates puhasteta.

Adverbi *vuorottain* on alkuperältään infinitiivi (< *vuorottaδen*) (Бубрих 1948:152).

II infinitiivin muodot esiintyvät eräissä sananlaskuissa ja sananparsissa:

Tuultain ko tulloo, nii viheltäin männöö.

Mua kasvaa muateskii.

7. Aktiivin 2. partisiippi

Se on -*nut* (-*nyt*) -päätteinen, -*nee* < **-nuδe* (**-nyδe*) -vartaloinen. Kelton murteessa partisiipin päätte on vokaaliheittoinen: *ei suant*, *vient*, *muant*, *kestänt*, *viheltänt*.

Ei ole eroa painottoman ja painollisen tavun jälkeisessä δ:n edustuksessa. Koko muotoryhmä on tasoittunut suffiksaalin vaihtelun heikkoasteisten muotojen kehityksen mukaisiksi. Seuraavat muodot ovat äännelaillisia: *suant* < *saanut* – *suaneet* < **saanuδet*, *vient* – *vieneet*, *kirjoittanut* – *kirjoittaneet*, *piäst* – *piässeet*.

Analogisia ovat: *ottanut – ottaneet* < **ottanuðet, antanut – antaneet*.

Muotojen *olleet, tulleet, menneet, kuolleet, hävinneet* jne. pitkää *e*:tä pidetään palautuvan *-uhe (-yhe)* -vaiheeseen (Rapola 1966:150): *olluhet* > *ollehet* > *olleet* (*e* on vaikuttanut regressiivisesti *h*:n takaiseen *u*:hun tai *y*:hyn).

Mie ko olen huastant suuhui tyhjäs.

Siel ei ves' olt nii kirkas, se ei oikein juotavaks kelvantkaa.

8. *-ut, -yt -loppuiset nomininit*

Sanoja on vain muutama: *kätkyt, kytkyt*. Vokaalivartaloisissa muodoissa (*ue-*, *ye-*) oletetun *ð*:n paikalla on *v*.

Laps on kätkyves.

Pittää panna lehmä kytkyvee.

v käsitetään siirtymä-äänteeksi: **kätkyðen* > *kätkyen* > *kätkyen*.

Semmoiset muodot kuin *kevyt, ohut, ehyt, tiehyt, lyhyt* puuttuvat Kelton murteesta. Eräät näistä nomineista ovat *va-*loppuisia (*lyhvä, kepyvä, pehmyvä*) ja perustuvat todennäköisesti analogiaan.

9. *-us (-ys) -loppuiset nomininit*

u ja *y* ovat aina kansonnantin jäljessä pitkät.

Vokaalivartalo on *uve-* (*yve-*) – *ute-* (*yte-*) -loppuinen. *v* on tavurajalle ilmestynyt siirtymä-äänne. Edellytetään kantasuomalaista vartalon loppua *uðe-* (*yðe-*). Nykyisin sanaryhmässä vallitsee yhtenäisyys. Odotusta vastaavia ovat muodot: *kurjuuv(v)en* < **kurjuðehen* (Ruoppila 1955:65), *nuoruuv(v)en*, *koiruuv(v)en*, *rikkaaven*. Analogisia ovat puolestaan: *läheisyyv(v)en* < **läheisytehen, menneisyyv(v)en*.

Siel' mie viet'in nuoruuven ajan.

Jokapäiväisessä puheessa nämä sanat esiintyivät suhteellisen harvoin.

10. *-ea (-eä) < *-eða (-eðä) -loppuiset nominit*

Nämä sanat ovat etupäässä adjektiiveja. **ð* on äänneleikkaisesti kadonnut (painottoman tavun jäljessä esiintyy heikko aste). Kelton murteen edustuksessa on tällöin tapahtunut kehitys *ea* > *ia* ja ilmestynyt siirtymä-j: *korkija* < *korkia* < *korkea* < **korkeða*, *kijijä*, *pimijä*, *sokija*, *valkija*, *hopija*, *sorja*, *siljä*, *levijä* (vrt. vepsä *korged*, *kibed*, *pimed*).

Sorja ko soikan sika ves'sattees (sp.)

Valkijat pallaat uppyöt.

11. *Eräät yksityiset nominit*

Niiden vartalot ovat olleet *-aðe (-äðe)-* tai *-aða (-ädä)* -loppuisia (Rapola 1966:161): *kevät* – *kevään* < **keväden* tai **kevädän* (vrt. eesti *kevad* – *kevade*).

Kelton murteessa näiden vartalo on diftongillinen. *ð*:n kato on yleinen: *kevväin* 'kevään', *lounain aikan*, *vennäin* – *vennäiks*.

Koko kevväin kuot't'ii kankaita.

12. *-ða (-dä)- ja -ðe -loppuiset verbit*

Kysymys on sellaisista verbeistä kuin: *avajaa* 'avaa' < *avaiðapi*, *lepäjäää*, *osajaa*, *makajaa*, *hyppäjäää*, *lupajaa*, *kerkijaa*, *halkijaa*, *hervijää* sekä verbeistä tyyppiä *kokovaa* < **kokodapi*, *kohovaa*, *turpovaa*, *kaluvaa*, *putovaa*, *älyvää*, *likovaa*.

Ihmist pelkäjääät männä yllää, jos putovaat, taittaat jalan tai kiäjen.

Laiska kerral katkijaa, viri virijää viis' kertaa (sl.)

t:n heikon vastineen paikalla esiintyy *v* labiaalivokaalin jäljessä, muissa asemissa on *j*.

Kato esiintyy muodoissa: *avvaa oven*, *hyppää kutsumaa*, *mie kerkiin*, *mie makkaan*.

Ei se ällyy noussa paikaltaa.

p:n suffiksaali astevaihtelu

p:n heikkoasteinen vastine **β* on varhain muuttunut *v:ksi* (Rapola 1966:172). *p:n* suffiksaalin astevaihtelun jälkiä on nykykielessä säilynyt seuraavissa muodoissa:

1. *Preesensin yksikön 3. persoona*

Sen päätteitä alkuaan ovat olleet *-pi*, *-vi* < **βi*. Tyyppejä *saapi* ja *antavi* edustaa vanha kirjakieli ja säilyttää runokieli.

Saari kaukoa näkyvi

etähältä haamottavi;

Vaka vanha Väinämöinen

uipi aavoja syviä. (Kalevala)

Kelton murteessa *pi*-päätteestä on säilynyt *p* pääpainollisen tavun jäljessä ja myös sivupainollisen diftongin jäljessä niissä tapauksissa, jolloin edellä on *i*-loppuinen diftongi: *suap*, *voip*, *uip*, *juop*, *syöp'*, *viep'*; *lapijoip*, *piehtaroip*, *haravoip*.

Koira ko piehtaroip, nii sit tulloo tuiskuilma.

Työntäip ko sika aijan rakkoo. (sp.)

Heikkoasteinen *vi*-tyyppi ei esiinny murteessa. Loppu-*i* on kadonnut ja *v* vokaaliutunut ja assimiloitunut edelliseen vokaaliin, joten päätteenä on painottoman tavun jäljessä vokaalin pidentymä (Rapola 1966:172; Ruoppila 1955:71).

juoksoo < **juoksou* < **juoksovi* < **jookseβi*

pittää, ellää, kävvyi, antaa, männöö

Kenen jalka kapsaa, sen suu napsaa. (sl.)

Lentää ko piätön kana.

Juoksoo piä kolmanten jalkan.

Sama pitkävokaalinen loppu on yleistynyt kolmitavuisissa sanoissa.

kävelöö, ompeloo, palveloo, pakenoo, parantaa, alottaa, putovaa, kapuvaa

makajaa < **makaδapi*, *kampajaa*.

2. Preesensin monikon 3. persoona

Äännelaitallinen pääte *-vat* (*-vät*) on niissä tapauksissa, joissa yks. 3. pers.:n päätteessä on *-p*: *juop – juovat, tuovat, voivat, uivat, haravoivat, ikävöivät*.

Muissa tapauksissa esiintyy pitkä vokaali ja *t*: *antaat* < **antaβat, sannoot, lentää, kasvaat, alkaat, tulloot, ompeloot, pelkää*.

Pälvet näkkyyt kevätpuolel.

Sitä kavattaat kaks päivää.

Näitä muotoja L.Kettunen pitää kontaminaatiomuotoina (*ne antaa + ne antaavat = ne antaat*) (Kettunen 1930:193-194). M.Rapola pitää *v*:n katoa imperfektin analogian aiheuttamana: *antoi – antoit → antaa – antaat* (Rapola 1966:175).

3. 1. partisiippi

Sen tunnuksessa oli säännöllinen vaihtelu: *-pa, -pä* oli vahvassa asteessa, *-βa, -βä* > *-va, -vä* heikossa. *-va* (*-vä*) -tunnus on yleistynyt sekä painollisen että painottoman tavun jäljessä: *lentävä, antava, läsivä* 'sairas' < *läsiä* 'sairastella', *tuova, haravoiva*.

Makkaavan kissan suuhuu ei hiir' tule (sl.)

Eräät sanonnat sisältävät kuitenkin odotuksenmukaisia *-pa* (*-pä*) -loppuisia muotoja.

Tulloo syöpä siästäjälkii (sl.)

Elokuus sit on sellaset oikein niiko käypät ilmat.

4. *-va, -vä -loppuiset adjektiivit*

Näihin kuuluvat: *lihava, verevä, terävä, kirjava, huotava* 'halpa'.

L.Hakulisen mielestä näiden adjektiivien *v* on kehittynyt **β*:stä (Hakulinen 1968:56). D.V.Bubrich myös käsittää nämä muodot suffiksaalin astevaihtelun tapauksiksi. P.Ariste epäili kuitenkin tätä ja piti mahdollisena, että näissä sanoissa oli alkuaan *v* eikä

esiintynyt $p \sim \beta$ -vaihtelua (Хакулинен 1953:297, примечания П.Аристэ).

Olemme käsitelleet Kelton murteen astevaihtelutapauksia. Murre liittyy niin kuin kaikki muutkin inkeriläismurteet pääpiirteiltään suomen itämurteisiin, lähinnä kaakkoismurteisiin. Ja kuitenkin tämän kuvauksen perusteella voidaan todeta, että Kelton murteessa, niin kuin muisakin paikallismurteissa, on ollut oma kehittynyt astevaihtelusysteemi, joka on puolestaan mielenkiintoinen ja tärkeä osa suomen kansanmurteiden äännejärjestelmän mosaiikkia.

Lähteet

- Hakulinen 1968 – *Hakulinen L.* Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki, 1968.
- Kettunen 1919 – *Kettunen L.* Astevaihtelusta länsisuomalaisissa kielissä. // *Virittäjä*, 1919.
- Kettunen 1930 – *Kettunen L.* Suomen murteet, II. Murrealueet. Helsinki, 1930.
- Kettunen 1960 – *Kettunen L.* Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet. Helsinki, 1960.
- Rapola 1966 – *Rapola M.* Suomen kielen äännehistorian luennot. Helsinki, 1966.
- Rapola 1969 – *Rapola M.* Johdatus suomen murteisiin. // *Tietolipas* 4. Helsinki, 1969.
- Ruoppila 1955 – *Ruoppila V.* Äyrämöismurteiden äännehistoria. Helsinki, 1955.
- Аристэ 1956 – *Аристэ П.А.* Формирование прибалтийско-финских языков и древнейший период их развития. // *Вопр. этнической истории эстонского народа*. Таллин, 1956.
- Бубрих 1948 – *Бубрих Д.В.* Историческая фонетика финского-суоми языка. Петрозаводск, 1948.
- Галахова 1969 – *Галахова Л.Я.* К вопросу о чередовании ступеней согласных в основе слова в финских диалектах Ленинградской области. // *Уч. зап. ЛГУ*, №335, вып.71, сер. филол. наук, 1969.
- Галахова 1974 – *Галахова Л.Я.* Основные особенности консонантизма в финских говорах Ленинградской области: АДК. Л., 1974.
- Кукконен 1967 – *Кукконен А.И.* Фонология и фонетика колтушского диалекта финского языка: АДК. Тарту, 1967.
- Лаанест 1966 – *Лаанест А.* Ижорские диалекты. Таллин, 1966.
- Леппик 1975 – *Леппик М.И.* История фонологической системы курголовского финского диалекта в Ингермаландии: АДК. Таллин, 1975.

Хакулинен 1953 – *Хакулинен Л.* Развитие и структура финского языка, ч.I. Примечания П.А. Аристэ. М., 1953.

Хямяляйнен 1954 – *Хямяляйнен М.М.* К вопросу о чередовании ступеней согласных в прошлом вепсского языка. // Тр. Карельского филиала АН СССР, вып.1, 1954.

Языки народов СССР 1966 – Языки народов СССР, т.3. Финно-угорские и самодийские языки. М., 1966.

Lyhenteet

gen. – genetiivi
goot. – gootin kieli
ill. – illatiivi
inker. – inkeroiskieli
karj. – karjala
ks. – katso
ksm. – kantasuomi
l. – eli
liv. – livvin murteet

lyyd. – lyydiläismurteet
mon. – monikko
murt. – murteellinen
pers. – persoona
sl. – sananlasku
sp. – sananparsi
vrt. – vertaa
yks. – yksikkö
äyräm. – äyrämöismurteet

Sisällys

Johdanto

1. Murrealue	5
2. Astevaihtelu suomen kielessä	5
3. Astevaihtelututkimuksen historiaa	7
4. Astevaihtelutapauksia itämerensuomalaisissa kielissä	7

Radikaali astevaihtelu

Yksinäis- <i>k</i> :n astevaihtelu	11
1. <i>k</i> :n vaihtelu lyhyen vokaalin jäljessä	12
2. <i>k</i> :n vaihtelu pitkän vokaalin jäljessä	14
3. <i>k</i> :n vaihtelu diftongin jäljessä	14
4. <i>k</i> :n vaihtelu konsonantin jäljessä	15
5. <i>k</i> :n vaihtelu konsonantin edessä	18
Yksinäis- <i>t</i> :n astevaihtelu	19
1. <i>t</i> :n vaihtelu lyhyen vokaalin jäljessä	20
2. <i>t</i> :n vaihtelu pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä	22
3. <i>t</i> :n vaihtelu konsonantin jäljessä	23
Yksinäis- <i>p</i> :n astevaihtelu	26
1. <i>p</i> :n vaihtelu vokaalin jäljessä	26
2. <i>p</i> :n vaihtelu likvidan jäljessä	26
3. <i>mp</i> -yhtymä	27
4. <i>-ista-</i> , <i>-istä-</i> loppuiset verbit	27
5. <i>p</i> :n vaihtelu konsonantin edessä	27
6. Erillisiä sanoja	27
Astevaihtelun erikoistapauksia	28

Suffiksaali astevaihtelu

<i>k</i> :n suffiksaali astevaihtelu	30
1. Imperatiivin tunnus	30
2. Ksm. <i>-ek-</i> , <i>-eye</i> -loppuinen nominivartalo	31

3. Alkuaan <i>taki</i> -loppuiset juhla- ja viikonpäivien nimet	32
4. Jälkiliitteet <i>-ka, -kä, -kin</i>	33
5. Muut tapaukset	34
<i>t:n</i> suffiksaali astevaihtelu	35
1. Partitiivin pääte	35
2. Monikon genetiivi	37
3. Monikon 2. persoonan pääte	38
4. Passiivin tunnus	39
5. I infinitiivi	39
6. II infinitiivi	40
7. Aktiivin 2. partiippi	40
8. <i>-ut, -yt</i> -loppuiset nominit	41
9. <i>-us, -ys</i> -loppuiset nominit	41
10. <i>-ea (-eä) < *-eða (-eðä)</i> -loppuiset nominit	42
11. Eräät yksityiset nominit	42
12. <i>-ða (-ðä)- ja -ðe</i> -loppuiset verbit	42
<i>p:n</i> suffiksaali astevaihtelu	43
1. Preesensin yksikön 3. persoona	43
2. Preesensin monikon 3. persoona	44
3. 1. partiippi	44
4. <i>-va, -vä</i> -loppuiset adjektiivit	44
Lähteet	46
Lyhenteet	48

Научное издание

Ю. Э. Коппалева

**ЧЕРЕДОВАНИЕ СТУПЕНЕЙ СОГЛАСНЫХ
В КОЛТУШСКОМ ГОВОРЕ ФИНСКОГО ЯЗЫКА**

*Печатается по решению Ученого совета
Института языка, литературы и истории*

Сдано в печать 24.11.08 г. Формат 60х84¹/₁₆.
Гарнитура Times New Roman. Печать офсетная.
Уч.-изд. л. 1,75. Усл. печ. л. 3,0. Тираж 300 экз.
Изд. № 123. Заказ № 763

Карельский научный центр РАН
Редакционно-издательский отдел
185003, Петрозаводск, пр. А. Невского, 50

